

**Anna Wrzeńska, Jacek
Wrzeński**

**Cmentarzysko szkieletowe w
Siemianowie - archeologiczne
badania ratownicze**

Studia Lednickie 4, 313-324

1996

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ANNA WRZESIŃSKA, JACEK WRZESIŃSKI
Muzeum Pierwszych Piastów na Lędzicy

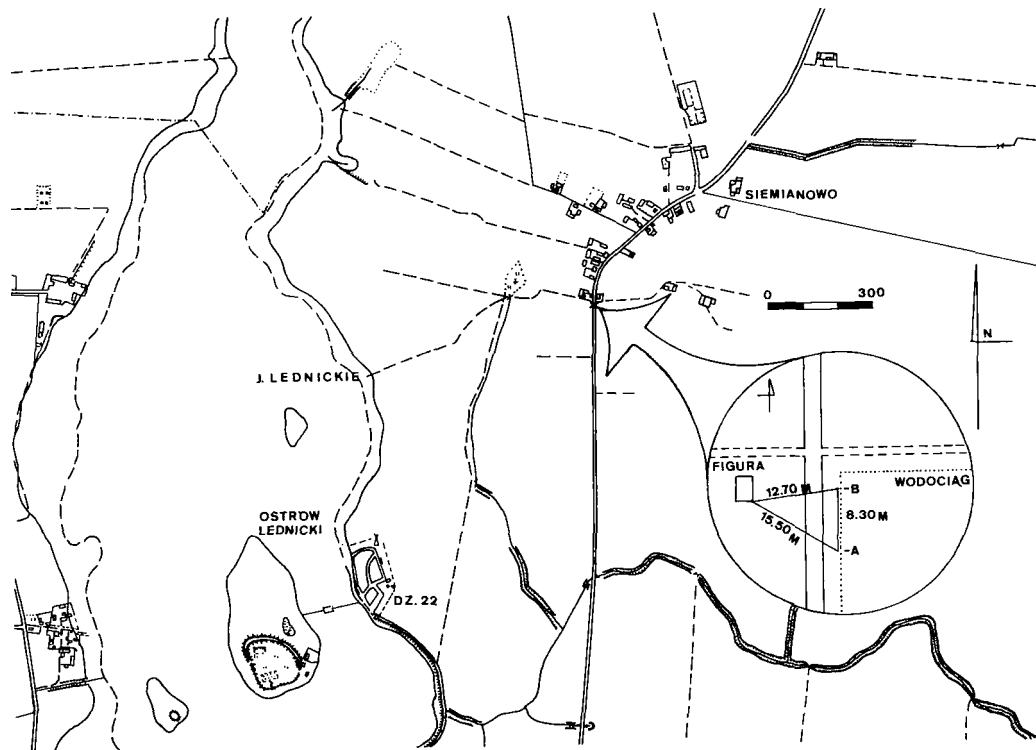
CMENTARZYSKO SZKIELETOWE W SIEMIANOWIE — ARCHEOLOGICZNE BADANIA RATOWNICZE

Pracownicy Przedsiębiorstwa Usług Rolniczych z Łubowa podczas kładzenia wodociągu we wsi Siemianowo (gm. Łubowo, woj. poznańskie) w dniu 19 czerwca 1993 roku zauważyli w przekopie fragmenty szkieletów ludzkich. O poczynionej obserwacji zawiadomili pracowników MPP na Lędzicy (autorów sprawozdania). Rów wodociągowy o szerokości 0,90 m biegł z południa na północ po wschodniej stronie drogi prowadzącej z Dziekanowic do Siemianowa. Sama rura położona jest około 5,20 m od wschodniej krawędzi drogi. Odsłonięte cmentarzysko znajduje się na południowej granicy wsi, naprzeciw figury św. Wawrzyńca (ryc. 1).

W przekopie, na długości 840 cm zaobserwowano w profilu zachodnim dwa poziomy wkopów jam grobowych z fragmentami szkieletów (głębokość od 45 cm do 78 cm poniżej darni), oraz kamienny fundament niszczący trzy jamy grobowe (ryc. 2). Wyróżniono 10 wyraźnych jam grobowych o szerokości 27 – 58 cm i kształcie nieckowatym bądź prostokątnym, a będących rzędem-I szkieletów tego cmentarzyska. W profilu wschodnim widoczne były fragmenty szkieletów (kończyn dolnych rzędu-I szkieletów odsłoniętych w profilu zachodnim, i rzędu-II czaszki bądź partie tułowia) w słabo czytelnych jamach grobowych. Szkielety ułożone były wzdłuż osi wschód-zachód, głowami na zachód. Przekop zniszczył cmentarz uszkadzając szkielety rzędu-I; w partii południowej od wysokości pasa barkowego i kręgow szyjnych bądź uszkodzonych kości kręgosłupa i kości ramiennych do kończyn dolnych podudzi i stóp, a w partii północnej odsłaniając kończyny dolne. Rząd-II dopiero co uchwycony w profilu wschodnim (tylko grób 3a/93 to odsłonięty już pas miedniczny) (ryc. 3). Materiał kostny zniszczony mechanicznie został wyrzucony na hałdę wzdłuż rowu. Dokładna analiza materiału szkieletowego pozwoliła na wyróżnienie w obu profilach 14 grobów szkieletowych i jednej pustej jamy grobu. Nie eksplorowano grobów odsłoniętych w profilach, zebrano tylko materiał luźny z jam grobowych i bardzo liczny materiał uszkodzony a wyrzucony na hałdy.

Grób 1/93 (47 cm poniżej darni)

W profilu zachodnim jama grobowa o przekroju nieckowatym. Głębokość 13 cm i szerokość od 38 cm w części stropowej do 15 cm w przydennej. W jamie wystąpiła

Ryc. 1. Siemianowo. Lokalizacja cmentarzyska (rys. P. Iwanowski)

kompletna czaszka wraz z żuchwą (CR — *Cranium*) (ryc. 4), oraz fragment prawej kości łopatkki i fragment trzonu z nasadą bliższą prawej kości ramiennej. W profilu wschodnim uszkodzone na wysokości trzonów obie kości podudzi wraz z nasadami dalszymi. Przy stopach po ich prawej stronie dwa kamienie o średnicy 12 – 15 cm. Budowa i rzeźba kości jest delikatna. Trzony kości długich zrosnięte z nasadami. Czaszka w *norma verticalis* jest typu *sphenoides* (5 — klinowata). Główne szwy czaszkowe otwarte. Łuk brwiowy słabo zaznaczony. Czoło dwuwypukłe. *Glabella* (I). Oczodoły średnie. Wyrostek sutkowaty jest mały i krótki. Potylicca zaokrąglona, guzowatość potyliczna zewnętrzna (1). Chrząstkozrost klinowo-potyliczny zrosnięty. Stopień wykształcenia kolca nosowego *spina nasalis anterior* (2). Żuchwa o nieznacznie wystającej bródce. W żuchwie 14 zębów, M_3 zaczynają się przebijać. W szczęce M_3 obustronnie wyrzynają się. Siekacze o nieznacznym stopniu starcia. Na zębach kamień nazębny. Szkielet należał do osobnika płci żeńskiej, zmarłego w wieku adultus, około 22 – 25 lat.

Grób 2/93 (47 cm poniżej darni)

W profilu zachodnim jama grobowa o lekko wklęsłym dnie (szerokość około 25 cm) i ukośnej ścianie północnej. Głębokość 20 cm. Partia południowa uszkodzona przez jamę grobu 2a/93. W jamie wystąpiła zachowana w całości czaszka wraz z żuchwą (CR — *Cranium*). W profilu wschodnim fragmenty trzonów kości podudzi i stóp. Kośćiec o budowie delikatnej. Kości piszczelowe i strzałkowe z niezrosniętymi nasadami dalszymi. Czaszka w *norma verticalis* jest typu *sphenoides* (5 — klinowata). Główne szwy czaszkowe wolne. Łuk brwiowy słabo zaznaczony. Guzy czołowe zaznaczone, czoło dwuwypukłe. *Glabella* (II). Oczodoły średnie. Łuki jarzmowe słabo wystające. Wyrostek sutkowaty krótki. Potylicca zaokrąglona, guzowatość potyliczna zewnętrzna (1). Chrząstkozrost klinowo-potyliczny nie był jeszcze zrosnięty. Stopień wykształcenia kolca nosowego *spina nasalis anterior* (2). Żuchwa o słabo zaznaczonej bródce. Łuk zębobodołowy ma kształt litery U. W żuchwie i szczęce po 14 zębów. M_3 wykształcone w postaci zawiązków. Zęby bez śladów starcia. Na zębach kamień nazębny. Szkielet należał do osobnika płci żeńskiej, zmarłego w wieku juvenis, około 18 lat.

Grób 2a/93 (45 cm poniżej darni)

W profilu zachodnim w płytkiej, nieckowatej jamie grobowej o nieuchwytnej szerokości (zalegającej od południa na grobie 2/93) odsłonięto czaszkę z żuchwą i kości pasa barkowego. Czaszka wsparta potylicą na dwu dużych kamieniach o średnicy 15 — 20 cm. Całota uległa pośmiertnej deformacji. *Glabella* niemal płaska. Bródka słabo wystająca. W żuchwie i szczęce pierwsze zęby stałe M_1 i wyrzynające się I_1 , widoczne zawiązki I_2 . Pozostałe zęby jeszcze mleczne. Szkielet należał do dziecka zmarłego w wieku infans II, około 8 lat.

Grób 3/93 (56 cm poniżej darni)

W profilu zachodnim jama grobowa o przekroju nieckowatym, o głębokości 20 – 25 cm i szerokości w partii stropowej 50 cm. W jamie szkielet uszkodzony na wysokości połowy trzonów kości ramiennych i kości klatki piersiowej (widoczne są żebra, kręgi piersiowe, fragment mostka), w profilu wschodnim trzony kości piszczelowych i strzałkowych. Budowa kości jest masywna, rzeźba dobrze rozwinięta, wykształcone chro-

powatości. Szkielet wskazuje na płeć męską, osobnika zmarłego w wieku *adultus-maturus*, około 30 – 40 lat.

Grób 3a/93 (52 cm poniżej darni)

W profilu wschodnim powyżej grobu 3/93 (od strony południowej) odstonięto pas miedniczny z kośćmi udowymi. Miednica zawiera fragmenty kości biodrowych, łonowych i kulszowych, które za życia osobnika nie zrosły się. Kręgi kości krzyżowej nie zrosnięte. Kości udowe zachowały się z niezrosniętymi nasadami bliższymi. Długość lewej kości udowej bez nasad wynosi 303 mm. Szkielet należał do osobnika w wieku *infans II*, około 10 – 12 lat.

Grób 4/93 (40 cm poniżej darni)

W profilu zachodnim jama grobowa o przekroju prostokątnym. Dno płaskie, lekko nachylone. Głębokość 20 cm, szerokość 27 cm. W jamie odstonięte trzony kości podudzi; kości piszczelowe i kości strzałkowe. Kości długie o niezrosniętych nasadach bliższych. Szkielet należał do osobnika zmarłego w wieku *infans II*, około 9 – 10 lat.

Grób 4a/93 (73 cm poniżej darni)

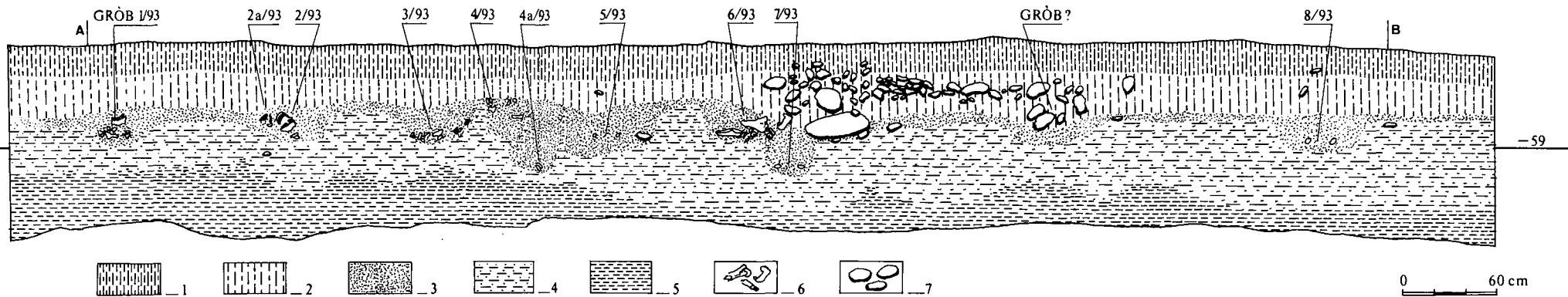
W profilu zachodnim jama grobowa w partii południowej uszkodzona przez jamę grobową 4/93. Przekrój jamy grobowej prostokątny. Dno wklęsłe. Głębokość 40 cm, szerokość 40 cm. W jamie, wykazujące znaczne uszkodzenia; trzony kości ramiennych, mostek, fragmenty żeber i kręgów piersiowych (V – VI). W profilu wschodnim fragmenty nasad dalszych kości piszczelowych i fragment prawego trzonu kości strzałkowej zrosnięty z nasadą dalszą. Kości lekkie. Budowa mało typowa, rzeźba miernie rozwinięta. Niedostateczna liczba cech pozwala jedynie stwierdzić, że szczątki należały do osoby dorosłej, dokładniejsze ustalenie wieku i płci na tym etapie badań nie jest możliwe.

Grób 5/93 (56 cm poniżej darni)

W profilu zachodnim jama grobowa o przekroju prostokątnym. Dno lekko ukośne. Głębokość 30 cm, szerokość 60 cm. W jamie silnie uszkodzone kości stępu i śródstopia. Do lewej stopy dostawiony bocznie kamień o średnicy 12 cm. Nieliczne fragmenty kośćca, mało charakterystyczne o niedostatecznej liczbie cech nie pozwalają na stwierdzenie wieku i płci osobnika zmarłego, szkielet należy do osobnika nieoznaczonego.

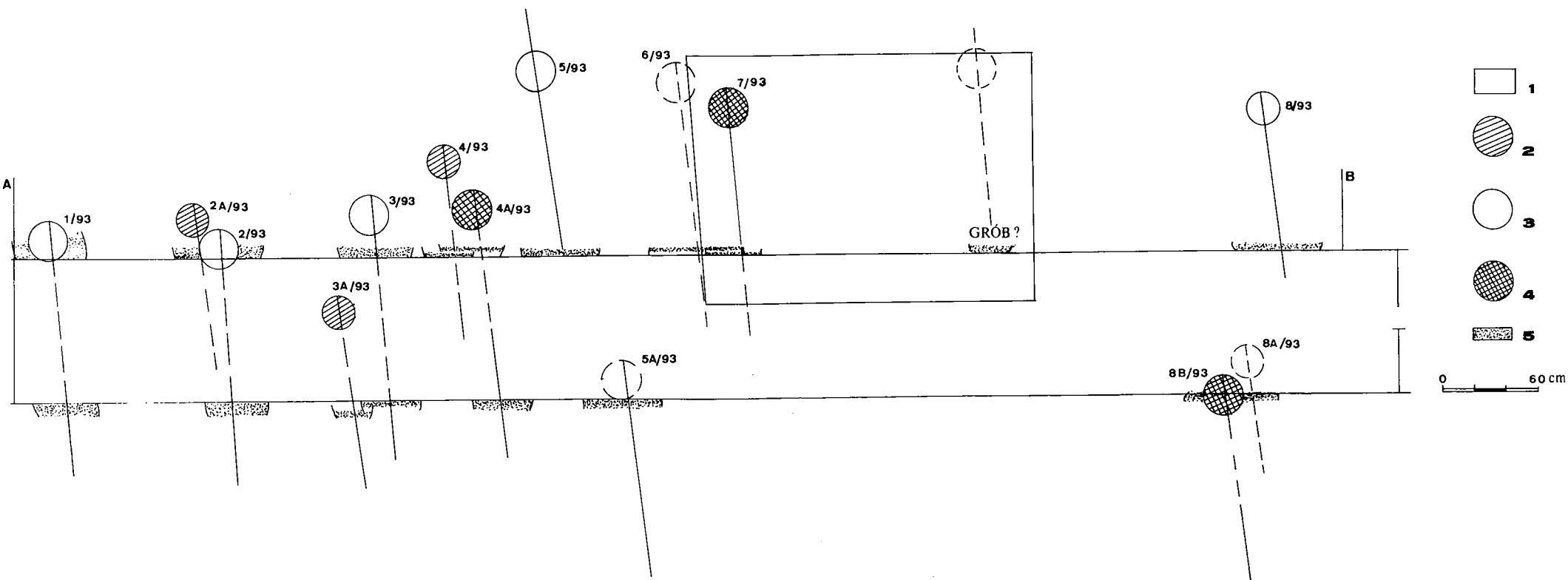
Grób 5a/93 (62 cm poniżej darni)

W profilu wschodnim w mało czytelnej jamie grobowej odstonięto lewy odcinek pasa barkowego z zachowaną lewą łopatką, obojczykiem, widoczną nasadą bliższą lewej kości ramiennej zrosniętą z trzonem kości i kilka kręgów szyjnych z kręgiem szczytowym i kręgiem obrotowym. Uszkodzoną czaszkę znaleziono na hałdzie. Zachowała się tylko twarzoczaszka. Widoczny jedynie w części prawej szew wieńcowy — jest wolny. Łuk brwiowy średnio zaznaczony. Czoło słabo pochylone. *Glabella* (II). Oczodoły wysokie. Łuki jarzmowe miernie wystające. W szczęce są zębodoły na 16 zębów, lecz zachowały się pośmiertnie tylko dwa zęby, prawe P₁ i P₂, z nieznanie startą powierzchnią żującą. Szkielet o budowie masywnej, należał do mężczyzny zmarłego w wieku *adultus*, około 30 lat.

Ryc. 2. Siemianowo. Profil zachodni przekopu na wysokości cmentarzyska. (rys. P. Iwanowski).

Legenda: 1 — współczesna warstwa orna; 2 — warstwa kulturowa; 3 — żółtoszary piasek z wkopami grobowymi; 4 — spiaszczona glina;
5 — pomarańczowa glina; 6 — kości; 7 — kamienie

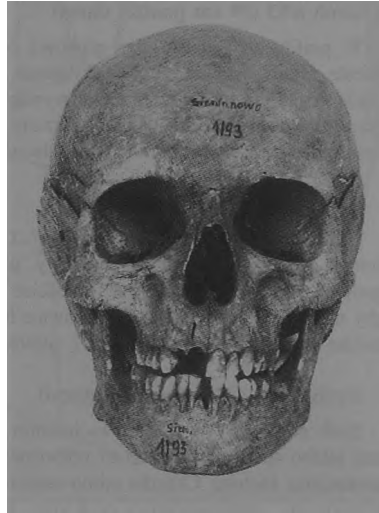

Ryc. 3. Siemianowo. Rekonstrukcja ułożenia grobów na odsłoniętym fragmencie cmentarzyska. (rys. P. Iwanowski)

Legenda: 1 — fundament figury; 2 — groby na głębokości 40–52 cm; 3 — groby na głębokości 47–62 cm; 4 — groby na głębokości 60–78 cm; 5 — jamy grobowe widoczne w profilu

Grob 6/93 (47 cm poniżej darni)

W profilu zachodnim jama grobowa o przekroju prostokątnym. Dno płaskie, lekko ukośna ściana południowa. Głębokość 25 cm. Partia północna łączy się z jamą grobu 7/93 a na stropie uszkodzona jest wkopem pod kamienny fundament figury św. Wawrzyńca, który spowodował przemieszczenie kości w grobie. W jamie wystąpiły fragmenty kości miednicy; wysoki lewy talerz biodrowy, mało wygięta a masywna kość krzyżowa. Fragment trzonu lewej kości udowej wraz ze zrośniętą nasadą dalszą. Kilka kręgów lędźwiowych wykazujących kostne narośla po stronie przedniej — osteofity. Czaszka z uszkodzoną częścią twarzową (CL — *Calvaria*) wraz z żuchwą. Kości są silnej konstrukcji, mają dobrze wykształcone chropowatości. Czaszka w *norma verticalis* jest typu *sphenoides* (5 — klinowata). Obliterowany szew strzałkowy, szew wieńcowy i węglowy częściowo. Średnio zaznaczony łuk brwiowy. Czoło słabo pochylone. *Glabella* (II). Wyrostki sutkowate duże i silne. Potylicka średnio wysklepiona. Kresa karkowa górna i guzowatość potyliczna zewnętrzna dość znaczne. Żuchwa o silnie wystającej bródce. Kąty żuchwy wygięte znacznie na zewnątrz. Silne chropowatości na kątach żuchwy. W żuchwie zachowało się 14 zębów. Wszystkie silnie starte. Zębodoły M_3 zarośnięte. Szkielet należał do osobnika płci męskiej, zmarłego w wieku maturus, około 50 lat.

Ryc. 4. Siemianowo. Czaszka z grobu 1/93.
(fot. M. Józwickowska)

Grob 7/93 (78 cm poniżej darni)

W profilu zachodnim jama grobowa o przekroju prostokątnym. Dno płaskie. Głębokość 20 cm, szerokość od 35 do 30 cm. Partia stropowa uszkodzona wkopem pod kamienny fundament figury. W jamie zniszczony odcinek stawów kolanowych szkieletu; znacznie uszkodzony koniec bliższy prawej kości piszczelowej i odsonięte uszkodzone końce dalsze obu kości udowych. Kości kończyn o zrośniętych nasadach, są lekkie i mało charakterystyczne. Niedostateczna liczba cech pozwala jedynie stwierdzić, że szczątki te należały do osoby dorosłej.

Grob? (pusta? jama grobowa 54 cm poniżej darni)

W profilu zachodnim jama grobowa nieckowata o szerokości 55 cm i głębokości 12 cm. Strop zniszczony wkopem pod kamienny fundament figury. W jamie nie uchwycono materiału szkieletowego. Prawdopodobnie jest to wschodni skraj jamy grobu?

Grób 8/93 (59 cm poniżej darni)

W profilu zachodnim jama grobowa o przekroju prostokątnym. Dno nieznacznie wklęsłe, ściany bocznie lekko zaokrąglone. Głębokość 20 cm, szerokość od 58 cm na stropie do 35 cm na dnie. W jamie wystąpiły uszkodzone trzony kości podudzi; kości piszczelowych i kości strzałkowych. Trzony pozbawione nasad bliższych (niezrosniętych jeszcze). Kości delikatne i drobne. Szkielet należał do dziecka zmarłego w wieku infans II.

Grób 8a/93 (60 cm poniżej darni)

Grób odsłonięty w profilu wschodnim. Uszkodzone kości twarzoczaszki i fragmenty żuchwy. Odsłonięty lewy pas barkowy, nieliczne fragmenty; żeber, lewy obojczyk, łopatką i kilka kręgów szyjnych. Kośćiec kruchy i delikatny. W żuchwie wszystkie zęby mleczne. Pierwszy stały trzonowiec M_3 w postaci zawiązka. Szkielet należał do dziecka zmarłego w wieku infans I, około 5 lat.

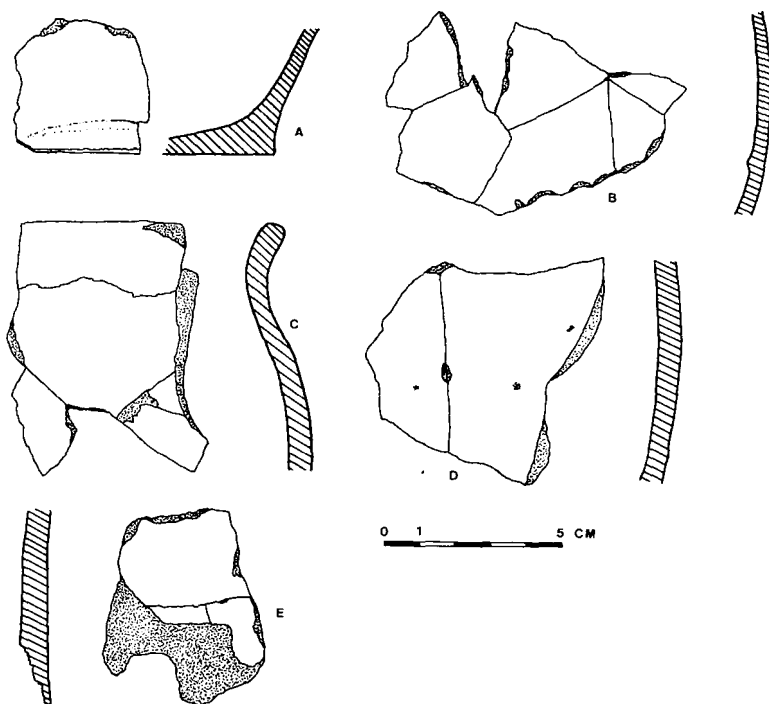
Grób 8b/93 (75 cm poniżej darni)

Grób odsłonięty w profilu wschodnim poniżej grobu 8a/93 który uszkodził strop jamy (słabo widocznej) od strony północnej. Odsłonięto uszkodzone sklepienie czaszki i zniszczoną żuchwę. Czaszka mimo uszkodzeń ma budowę delikatną, szew strzałkowy obliterowany, szew wieńcowy częściowo. Czaszka charakteryzuje się prostym czołem. Łuki brwiowe bardzo słabo zaznaczone. Wyrostek sutkowaty mały. Żuchwa o słabo wystającej bródce, kąty proste. W żuchwie zębodoły na 12 zębów, pośmiertnie wiele z nich wypadło. Zachowały się prawe I_1 , I_2 , C , P_1 . Powierzchnia żująca zębów silnie starta (4°). Kamień nazębny. W zachowanej szczęce zębodoły na 10 zębów, zachowały się tylko prawe P_1 , P_2 i lewy P_1 . Wykazują znaczne starcie ($3^\circ - 4^\circ$) i kamień nazębny. Czaszka należała do osobnika płci żeńskiej, zmarłego w wieku matusus około 50 – 55 lat.

Materiał luźny zabrany z hałd po dokładnej analizie został przypisany do odpowiednich grobów. Obok 14 jam grobowych w których występowały szkielety ludzkie, z hałdy wydzielono jeszcze dwa szkielety nie odpowiadające żadnemu z omówionych tu grobów, ich jamy grobowe uległy całkowitemu zniszczeniu w trakcie prac wodociągowych. Szkielety te należały do dwójki dzieci w wieku infans I około 3 – 5 lat i infans II około 12 – 14 lat.

Podczas interwencji nie stwierdzono występowania materiału archeologicznego bezpośrednio związanego ze szkieletami. Jedynie po obu stronach rowu na wysokości występowania grobów znaleziono kilka drobnych fragmentów ceramiki (ryc. 5 A, B), które można łączyć z okresem późne średniowiecze/czasy nowożytne, oraz 3 niewielkie gwoździe żelazne i fragment okucia żelaznego (?).

W dotychczasowych badaniach AZP (arkusz 50 – 32) w tym rejonie w najbliższym sąsiedztwie zarejestrowano dwa stanowiska archeologiczne Siemianowo 9 (119) (nr inw. MAP 1983:455) i Siemianowo 10 (120) (nr inw. MAP 1983:456). Na pierwszym z nich (Siemianowo 9) wystąpiły jedynie dwa fragmenty ceramiki zaliczanej do okresu średniowiecze/okres nowożytny. Natomiast na drugim (Siemianowo 10) obok czterech fragmentów ceramiki średniowiecznej znaleziono także ceramikę pradziejową (dwa fragmenty), należąca do kultury amfor kulistych (jeden fragment) i do kultury pucharów lejkowatych (trzy fragmenty).

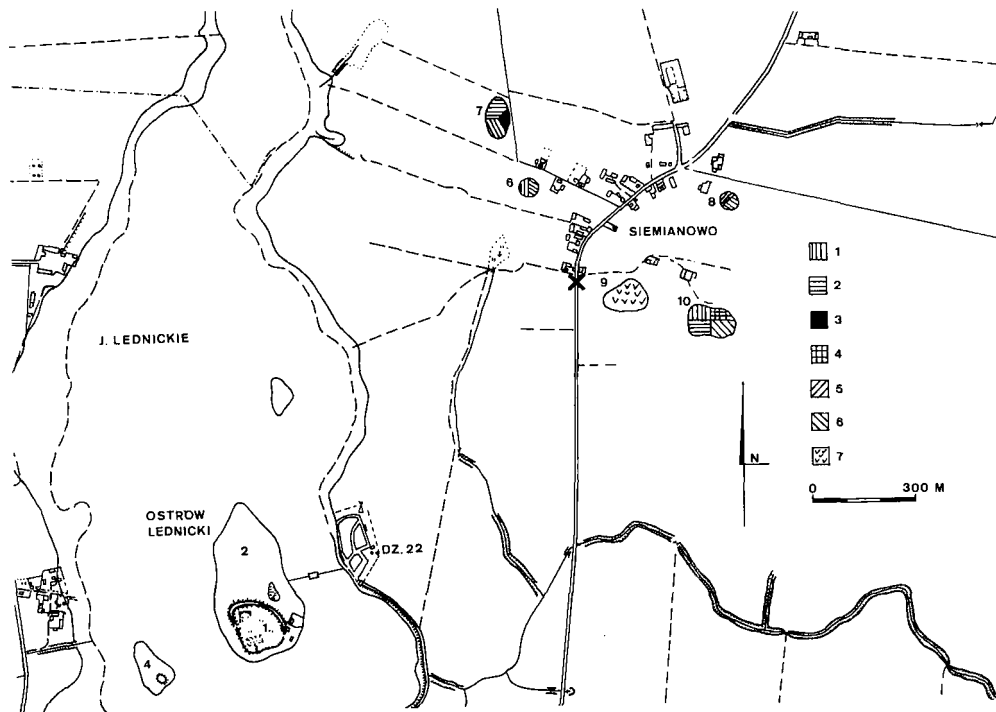

Ryc. 5. Siemianowo. Fragmenty ceramiki (rys. P. Iwanowski)

Na podstawie przeprowadzonych prac ratowniczych trudno dokładnie określić chronologię opisanych grobów. Brak wyposażenia, śladów trumien oraz regularny układ grobów i szkieletów wskazuje na okres średniowiecze–średniowiecze/czasy nowożytne. Być może cmentarzysko to wiąże się z okolicznymi wioskami ślady których uchwyciono m. in. na stanowiskach Siemianowo 9 i Siemianowo 10 (ryc. 6).

Widoczny w profilu zachodnim fundament kamienny to pozostałość figury św. Wawrzyńca przeniesionej na drugą (zachodnią) stronę drogi w 1947 roku. Z informacji uzyskanych na miejscu w Siemianowie wiadomo iż przed 1945 rokiem po zachodniej stronie drogi (w miejscu gdzie obecnie stoi figura) stała zagroda. Podczas jej budowy (czy też rozbierania?) natrafiono na kości ludzkie. Jest to (jak dotąd) jedyna wskazówka o występowaniu szkieletów po zachodniej stronie drogi. Na północ od odkrytych grobów biegnie polna droga, a za nią znajdowała się zagroda rozebrana w początkach lat 80-tych. Tuż za nią (na płn. i płnwsch.) teren obniża się w stronę niewielkiego zbiornika wodnego.

W stronę płd. w odległości około 7 m od grobu 1/93 w profilu zachodnim na długości około 40 cm wystąpiło skupisko kamieni o miąższości około 30 cm. Pod

Ryc. 6. Stanowiska w najbliższym sąsiedztwie cmentarzyska w Siemianowie. Numeracja stanowisk w ramach miejscowości.

Legenda: 1 — kultura pucharów lejkowatych; 2 — kultura amfor kulistych; 3 — kultura iwicińska; 4 — pradziej; 5 — wczesne średniowiecze, faza E; 6 — średniowiecze; 7 — średniowiecze/okres nowożytny. X — cmentarzysko w Siemianowie

kamieniami zalegała cienka warstewka spalenizny i węgla drzewnych. Brak materiału archeologicznego.

W odległości około 23 m na południe od grobu 1/93 wystąpiła bardzo intensywnie czarna, tłusta warstwa kulturowa zalegająca około 25 cm pod darnią. Widoczna jest w profilach przekopu na długości około 12 m. Za nią na płd. teren zaczyna opadać — w profilach widoczny jest zielonkawy ił. W profilu wschodnim warstwa kulturowa osiąga miąższość do około 60 cm, w zachodnim ma bardziej regularny przebieg i miąższość około 40 cm. Na hałdzie i pobliskich polach (na wysokości występowania tej warstwy w rowie) nie wystąpił materiał archeologiczny. Jedyne w profilu wschodnim natrafiono na niewielkie skupisko ceramiki z okresu wpływów rzymskich (I — III w.) (ryc. 5 C, D, E).

CHARAKTERYSTYKA ANTROPOLOGICZNA — WNIOSKI

Tabela 1

Płeć i wiek osobników¹ pochowanych na cmentarzysku w Siemianowie

L.P.	Numer grobu	Płeć	Wiek	
1.	1/93	K	22 – 25 lat	Adultus
2.	2/93	K	18 lat	Juvenis
3.	2a/93	Dziecko	8 lat	Infans II
4.	3/93	M	30 – 40 lat	Adultus/Maturus
5.	3a/93	Dziecko	10 – 12 lat	Infans II
6.	4/93	Dziecko	9 – 10 lat	Infans II
7.	4a/93		Dorosły	
8.	5/93		Nieoznaczony	
9.	5a/93	M	30 lat	Adultus
10.	6/93	M	50 lat	Maturus
11.	7/93		Dorosły	
12.	8/93		Dziecko	Infans II
13.	8a/93	Dziecko	5 lat	Infans I
14.	8b/93	K	50 – 55 lat	Maturus
15.	?/93	Dziecko	12 – 14 lat	Infans II
16.	?/93	Dziecko	3 – 5 lat	Infans I

Materiał osteologiczny przydatny do opracowania stanowią tylko cztery czaszki: dwie żeńskie 1/93, 2/93 i dwie męskie 5a/93, 6/93. Materiał postkranialny jest zniszczony i nie pozwala na wykonanie pomiarów wybranych cech metrycznych kości długich i odtworzenia wysokości ciała. Materiał opracowano według metod powszechnie stosowanych w antropologii. Pomiary czaszek wykonano wg techniki R. Martina² (Tabela 2). Na podstawie pomiarów obliczono wskaźniki określające proporcje czaszki.

¹ Określeń płci i wieku w chwili śmierci dokonano na podstawie cech diagnostycznych obserwowanych na różnych fragmentach szkieletów. Wiek szkieletów dziecięcych oceniono głównie na podstawie stopnia uformowania zawiązków zębów i wyrzynania się kolejnych zębów, w przypadku ich braku opierano się na ogólnej wielkości fragmentów kostnych.

² R. Martin, Lehrbuch für Anthropologie, Jena 1928.

Obliczono 5 wskaźników dla części mózgowej czaszki i 4 dla części twarzowej. Wartość tych wskaźników przedstawia Tabela 2.

Tabela 2

Ważniejsze pomiary czaszki oraz wskaźniki czaszkowe				
Pomiary	Grób 1 w mm	Grób 2 w mm	Grób 5a w mm	Grób 6 w mm
1. Największa długość czaszki (g-op)	165	168	—	177?
2. Największa szerokość czaszki (eu-eu)	138	147	—	153
3. Wysokość czaszki (ba-b)	129	—	—	143
4. Najmniejsza szerokość czoła (ft-ft)	93	98	—	97
5. Szerokość twarzy (zy-zy)	119	—	—	—
6. Szerokość szczęki górnej (zm-zm)	85	93	—	—
7. Długość nosa (n-ns)	44	41?	50	—
8. Wysokość górnoutwarzowa (n-pr)	61	60	63?	—
9. Wysokość całkowita twarzy (n-gn)	106	107	—	—
10. Szerokość oczodołu (mf-ek)	37	37	33	—
11. Szerokość międzyoczodołowa wewnętrzna (mf-mf)	19	22	21	—
12. Szerokość międzyoczodołowa zewnętrzna (ek-ek)	92	97	93	—
13. Wysokość oczodołu	31	32	33	—
14. Szerokość otworu gruszkowatego (nosowego)	19	25	24	—
15. Szerokość sutkowa czaszki (ms-ms)	100	—	—	115
16. Wysokość spojenia żuchwy (id-gn)	26	27	—	30
17. Długość żuchwy (gn-go)	72	76	—	89
18. Szerokość kąta żuchwy (go-go)	86	89	—	111
19. Szerokość kłykiowa (kdl-kdl)	112	113	—	—
20. Szerokość gałęzi żuchwy	29	26	—	32
21. Obwód poziomy czaszki	490	508?	—	520
Wskaźniki				
I. Wskaźnik szerokościowo-długościowy	93,8	87,5	—	86,4
II. Wskaźnik wysokościowo-długościowy	78,1	—	—	80,7
III. Wskaźnik wysokościowo-szerokościowy	93,4	—	—	93,4
IV. Wskaźnik czołowo-szerokościowy	67,3	66,6	—	63,3
V. Wskaźnik twarzy morfologicznej	89,0	—	—	—
VI. Wskaźnik górnoutwarzowy	51,2	—	—	—
VII. Wskaźnik nosowy	43,1	—	48,0	—
VIII. Wskaźnik oczodołowy	83,7	86,4	86,8	—
IX. Wskaźnik wysokościowy Hrdlički-Kóčki	85,1	—	—	86,6
Stan zachowania	CR	CR	—	CL?
Pojemność czaszki w/g L.Manouvriera	1359cm ³	—	—	1698cm ³

Czaszki z Siemianowa należą do czaszek krótkich. Wskaźnik szerokościowo-długościowy głowy wskazuje, że czaszka męska jest krótsza od czaszek żeńskich. Na podstawie wskaźnika wysokościowo-szerokościowego wszystkie czaszki zaliczyć można do średniowysokich. Analiza wskaźnika czołowo-szerokościowego wskazuje na średnią szerokość czoła. Wskaźnik twarzy morfologicznej czaszki żeńskiej wskazuje

na twarz średniej szerokości. Wskaźnik nosowy dla czaszki żeńskiej jest wąskonosy a dla męskiej średnionosy. Wskaźnik oczodołowy zalicza czaszki żeńskie do czaszek o oczodołach średnich a męskie o oczodołach wysokich. Otrzymane wartości wskaźników możemy porównać z serią czaszek ludności pochowanej na Ostrowie Lednickim³, na cmentarzysku o chronologii XI–XIV wiek (jako mikroregion lednicki) (Tabela 3).

Tabela 3

Wskaźniki czaszek z Ostrowa Lednickiego

Wskaźniki	min-max		$\bar{X} \pm$		min-max		$\bar{X} \pm$	
	męskie				żeńskie			
I	66,8	84,0	75,5	+ 0,4	68,1	87,3	76,6	+ 0,3
II	66,5	79,5	72,7	+ 0,3	65,3	78,9	72,7	+ 0,3
III	84,3	112,4	97,0	+ 0,5	82,8	107,9	95,1	+ 0,5
IV	-	-	-	-	-	-	-	-
V	76,3	94,8	85,4	+ 0,5	75,8	96,6	86,3	+ 0,6
VI	42,6	56,9	49,2	+ 0,3	40,6	57,3	49,3	+ 0,3
VII	37,0	64,1	49,9	+ 0,5	40,4	61,9	51,2	+ 0,4
VIII	66,7	88,4	77,6	+ 0,5	68,3	94,9	81,3	+ 0,6
IX	75,1	92,8	83,2	+ 0,3	74,1	90,2	82,5	+ 0,3

Ludność pochowana na Ostrowie Lednickim charakteryzowała się, w porównaniu z ludnością Siemianowa, głowami dłuższymi i węższymi. Kształt czaszki długoczaszkowy lub średnioczaszkowy. Czaszki z Siemianowa to czaszki o kształcie krótkoczaszkowym. Ponieważ w grobach nie znaleziono żadnych zabytków pozwalających na dokładne umiejscowienie ich w czasie, wielkość wskaźnika szerokościowo-długościowego może posłużyć za punkt wyjścia do przybliżonego datowania serii z Siemianowa. Podstawę do takiego datowania daje mikroewolucyjny proces krótkogłowienia zachodzący na terenie całej Polski⁴. Odniesienie wielkości wyliczonej wskaźnika do wykresu zmian jego wartości w bieżącym tysiącleciu, wskazuje na późne średniowiecze i czasy nowożytne.

Dla czaszki 1/93 dokonano indywidualnego oznaczenia taksonomicznego osobnika, stosując metodę W. Kóćki i jego tabelę do obliczania składów antropologicznych metodą punktów odniesienia. Określono podobieństwo osobnika do elementów rasowych tworzących populację, przy założeniu że średniowieczne populacje europejskie składały się z pięciu elementów rasowych. Na zespół cech morfologicznych badanej czaszki kobiety w wieku adultus, składają się w 67% cechy elementu armenoidalnego (h), w 20% elementu śródziemnomorskiego (e), w 11% elementu laponoidalnego (l), w 10% elementu nordycznego (a) i w 5% elementu paleoeuropeidałnego (p). Osobnik był reprezentantem typu armenoidalnego.

Na tym etapie badań, bez pozyskania większej ilości materiału do analizy trudno

³ M. Ćwirko-Godyckii i. Swedborg, Ludność pochowana na cmentarzysku Ostrowa Lednickiego pod względem metrycznym z uwzględnieniem zmienności cech oraz objawów patologicznych na kościach, cz. 1, PAN 43, 1977, s. 11.

⁴ M. Henneberg, Delovanje prirodno odabiranja u procesu brahikefalizacije u Polskoj, Glasnik Antropološkog Društva Jugoslavije, 12, 1975, s. 43.

wnioskować o ludności pochowanej w Siemianowie. Założenie cmentarzyska określamy na późne średniowiecze bądź czasy nowożytne a użytkowanie nie krótsze niż 50 lat.

SKELETTGRÄBERFELD IN SIEMIANOWO

Zusammenfassung

Im Juni 1993 wurden an Stelle der zufällig freigelegten Skelettgräber im Ort Siemianowo, Gem. Lubowo, Woj. Poznań (Abb.1) Rettungsgrabungen durchgeführt. Im Westprofil eines Wasserleitungsgrabens, in 840 cm Länge wurden 10 deutliche Grabgruben freigelegt (Abb.2). Die Grabgruben waren muldenförmig oder rechteckig und erreichten von 27 bis 58 cm Breite. Die Skelette lagen in der Ost-West-Achse, mit den Köpfen nach Westen. Auf Grund der an Ort und Stelle durchgeführten Beobachtungen können zwei "Gräberreihen" abgeordnet werden, die vom Norden nach Süden laufen (Abb.3).

Eine genaue Analyse der Profile und des Skelettmaterials ließ 14 Skelettgräber und eine leere Grabgrube abzusondern. Im losen Material aus der Halde wurden außerdem Knochen abgeordnet, die zu zwei weiteren Toten gehörten (Kinder Infans I und Infans II) (Tabelle 1).

Es ist schwierig, auf Grund der durchgeführten Rettungsuntersuchungen die Chronologie des freigelegten Gräberfeldes genau zu bestimmen. Der Mangel an Beigaben, Sargspuren und die regelmäßige Grab- und Skelettanordnung weisen auf den Zeitraum Mittelalter - Mittelalter/Neuzeit hin. Für solch einen chronologischen Horizont sprechen auch die anthropologischen Schädelmessungen und errechnete Kennziffer (Tabellen 2 und 3).

ABBILDUNGEN

Abb. 1. Siemianowo. Lage des Gräberfeldes (gez. P. Iwanowski)

Abb. 2. Siemianowo. Westprofil des Grabens in Gräberfeldhöhe. (gez. P. Iwanowski). Legende: 1 — gegenwärtige Ackerbodenschicht; 2 — Kulturschicht; 3 — gelbgrauer Sand mit Grabschürfen; 4 — ver-sandter Lehm; 5 — orangefarbiger Lehm; 6 — Knochen; 7 — Steine

Abb. 3. Siemianowo. Rekonstruktion der Gräberanordnung im freigelegten Gräberfeldfragment (gez. P. Iwanowski). Legende: 1 — Figurfragment; 2 — Gräber in 40-52 cm Tiefe; 3 — Gräber in 47 - 62 cm Tiefe; 4 — Gräber in 60 - 78 cm Tiefe; 5 — die im Profil sichtbare Grabgruben

Abb. 4. Siemianowo. Schädel aus dem Grab 1/93 (Photo von M. Józwickowska)

Abb. 5. Siemianowo. Keramikscherben (gez. P. Iwanowski)

Abb. 6. Fundstellen in der nächsten Nachbarschaft des Gräberfeldes in Siemianowo. Fundstellennume-rierung im Rahmen des Ortes. Legende: 1 — Trichterbecherkultur; 2 — Kugelamphorenkultur; 3 — Iwno Kultur; 4 — Urgeschichte; 5 — Frühmittelalter; 6 — Mittelalter; 7 — Mittelalter/Neuzeit. X — Gräber-feld in Siemianowo